

Ewa Wysocka*, Barbara Ostafińska-Molik**

* Politechnika Śląska [ewa.wysocka@hot.pl]

** Uniwersytet Jagielloński [b.ostafinska-molik@uj.edu.pl]

Osobowość i myślenie twórcze osób niedostosowanych społecznie w kontekście resocjalizacji twórczej

Do każdego jest jakaś droga, tylko trzeba ją znaleźć

Wysocka 2019

Abstrakt: Artykuł porusza istotną kwestię dotyczącą myślenia twórczego i osobowości twórczej osób (chłopców) z zaburzeniami zachowania. Badania były prowadzone w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych, znajdujących się w jednym z południowych województw Polski. Badana próba to chłopcy w wieku 12–18 lat (N=135). To co jest istotne, to fakt, iż w badaniach przyjęto perspektywę percepcji zaburzonego zachowania przez samą młodzież w kontekście twórczego myślenia i osobowości. Zastosowano procedurę narzędzi samoopisowych: Arkusz Obserwacyjny Th.M. Achenbacha (*Youth Self-Report – YSR*) oraz Kwestionariusz Osobowości i Myślenia Twórczego – KOMT E. Charzyńskiej i E. Wysockiej. Zastosowane procedury statystyczne to statystyki opisowe, korelacje oraz regresja liniowa (wieloraka). Wyniki analizy regresji wskazują na znaczenie typu zaburzeń (internalizacyjne, eksternalizacyjne) dla kształtowania się wyobrażeń o sobie młodzieży niedostosowanej społecznie (w zakresie cech osobowości twórczej i myślenia twórczego).

Słowa kluczowe: Myślenie twórcze; osobowość twórcza, zaburzenia zachowania, percepcja swojego zachowania, młodzież.

Wprowadzenie

Bycie człowiekiem twórczym, transgresyjnym uzyskało w ostatnich dekadach w naukach społecznych status celu koniecznego w aspekcie realizacji celów wychowania stawianych przed człowiekiem w pełni rozwijającym się i radzącym sobie z wymaganiami i wyzwaniem świata podlegającego procesowi coraz szybszej i niemożliwej do kontrolowania transformacji. Nie widzimy przeszkód, szczególnie w kontekście rozwijającej się dynamicznie koncepcji resocjalizacji twórczej (Konopczyński 1996, 2006a, b, 2007, 2013, 2014a, b), by ten sposób myślenia o eksploatacji ważnych czynników wewnętrznej przemiany przenieść na grunt pedagogiki resocjalizacyjnej. Negatywny – jak dotąd – wymiar tych eksploracji, skoncentrowany i ukierunkowany głównie na diagnozę i eliminację zaburzeń, okazał się w praktyce wychowawczej teoretycznie ograniczający i metodycznie nieskuteczny.

Twórczość jako szczególnie rodzaj aktywności, w największym stopniu wyzwalający potencjały jednostki, służy bezpośrednio rozwojowi jej osobowości, a także wewnętrznej przemianie stanowiącej w swej istocie cel resocjalizacji, co dokonuje się przez angażowanie własnych zdolności, które w aktywności twórczej się ujawniają. Rozwój osobowości, dokonujący się dzięki stymulowaniu twórczej aktywności człowieka, a wstępnie motywacji twórczej i postaw twórczych, wiąże się z kształtowaniem jego wrażliwości zmysłowej, wyobraźni, pomysłowości, płynności, giętkości i oryginalności myślenia, umiejętności odkrywania i formułowania problemów, otwartości myślenia i samodzielności sądów. Wszystko to uruchamia wewnętrzną motywację zadaniową oraz rozwój umiejętności rozwiązywania problemów (Dyrda 2012) w sposób konstruktywny, a więc opozycyjny wobec wybieranych przez osoby niedostosowane społecznie, funkcjonalnie uzasadnionych destrukcyjnych zachowań, służących realizacji niezbywalnych potrzeb (Ward, Stewart 2003).

Jak wiemy, pedagogika stawia sobie, a pedagogika resocjalizacyjna z pewnością powinna, zadanie tworzenia koncepcji „nowego człowieka”, o idealnym zestawie cech osobowych i przejawianych zachowaniach, egzemplifikujących wzór człowieka sprawczego, twórczego, ukierunkowanego w swych działaniach prospołecznie (Kozielecki 1995, s. 158–162). Nietrudno znaleźć uzasadnienie tego celu wychowania (i resocjalizacji), gdyż jedynie osoba twórcza ma możliwość rozwoju zdolności radzenia sobie ze złożonością świata i skomplikowaniem „zatopionej” w nim własnej egzystencji. Psychologia transgresyjna tworząc wizję człowieka zdolnego do dokonywania transgresji osobistych, czyli samodoskonalącego się, oraz transgresji publicznych, a więc doskonalącego świat, konstruuje cel wychowania i resocjalizacji, którego realizacja daje szansę na radzenie sobie ze złożonością świata generującą problemy przystosowawcze jednostki.

Zakładamy zatem wstępnie, że niezbywalnym elementem skutecznego działania resocjalizującego jest diagnoza pozytywna dokonywana pod kątem oceny

kreatywności i twórczego potencjału jednostki niedostosowanej społecznie. Zasoby te można bowiem wykorzystać choćby w projektowaniu postdiagnostycznym (kie- runek i metody działania), zaś ich wykorzystywanie niewątpliwie służy budzeniu zaangażowania i motywacji do zmiany własnego życia, a więc pierwotnie postaw życiowych – z destrukcyjnych (cechujących osoby niedostosowane społecznie) na konstruktywne rozwojowo (cechujące osoby dojrzałe, prawidłowo rozwijające się). Celem dokonywania diagnoz w tym zakresie jest identyfikacja takich potencjałów jednostki (lub deficytów w możliwościach ich realizacji), które można wykorzy- stać w konstruowaniu projektu resocjalizacji twórczej, uaktywniającej działania samorealizacyjne, czyli zaspokajanie potrzeb osoby niedostosowanej społecznie, jednak w sposób społecznie akceptowany. Wówczas, jak twierdzi wielu autorów (np. Opora 2009, 2015), dotychczasowe dysfunkcyjne strategie realizowania wła- snych potrzeb będą niepotrzebne, gdyż przestaną być funkcjonalne.

Zgodnie z założeniami resocjalizacji twórczej (Konopczyński 1996, 2006a, b, 2007, 2013, 2014a, b), dla konstruowania projektu indywidualnej resocjalizacji (IPR), w myśl przesłania modelu dobrego życia (Ward, Maruna 2007), koniecz- na jest identyfikacja mocnych stron funkcjonowania jednostki niedostosowanej społecznie. Zgodnie z nimi możliwe staje się dokonywanie refleksyjnego wyboru kierunku i toru własnego rozwoju, czyli planowania własnej przyszłości. Procesy te wymagają bowiem uprzedniego wglądu w siebie, oceny własnych umiejętności, zdolności i kompetencji, które można wykorzystać w procesie wewnętrznej zmia- ny. Proces resocjalizacji rozumiemy zatem jako przekształcanie destrukcyjnych, ale pierwotnie funkcjonalnych dla jednostki niedostosowanej społecznie zachowań, w motywowane wewnętrznie zachowania konstruktywne i akceptowane społecz- nie, eliminujące pośrednio wcześniej utrwalone schematy reagowania na różne bodźce, głównie frustrujące (Wysocka 2019). Identyfikacja zasobów jednostki peł- ni ponadto funkcję motywującą do wewnętrznej zmiany, wyzwala wiarę w jej możliwość z wykorzystaniem odkrytych potencjałów oraz uwiarygadnia zasadność wysiłku dokonywania zmiany (Wysocka 2015, s. 16–17).

Postawy twórcze w kontekście niedostosowania społecznego i resocjalizacji twórczej

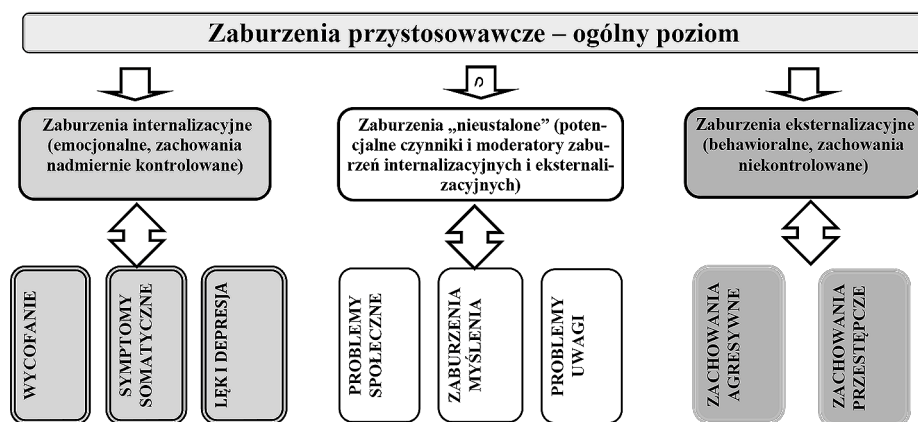
Kształtowanie się wzorów zaburzonych zachowań to proces rozwojowy, sta- nowiący rezultat wielu czynników patogennych, występujących w różnych syste- mach społecznych. Koncepcja zaburzeń w zachowaniu Thomasa M. Achenbacha (1982, 1985, 1990a, b, 1991a, b, c, d 1993, por. Achenbach, Edelbrock 1978), wykorzystana w badaniu, odnosi się do dwóch typów zaburzeń w zachowaniu: internalizacyjnych i eksternalizacyjnych, stanowiących źródło i jednocześnie prze- jaw niedostosowania społecznego ujmowanego szeroko. Na zaburzenia te składają się następujące syndromy: (1) „wycofanie” (*withdrawn*), czyli chorobliwe unikanie

kontaktów społecznych w dzieciństwie i w wieku młodzieńczym (lęk społeczny); trudności w ekspozycji społecznej; (2) „symptomy somatyczne” (*somatic complaints*), czyli zespół objawów somatycznych występujących bez wyraźnej przyczyny organicznej; (3) „lęk i depresja” (*anxious – depressed*), odnoszące się do tzw. „negatywnego afektu”, wyznaczanego przez powiązane ze sobą stany lękowe i depresyjne, tendencje samobójcze, nadmierną wrażliwość na odrzucenie i krytykę; (4) „problemy społeczne” (*social problems*), związane z nieefektywnym funkcjonowaniem w grupie rówieśniczej, niespektowaniem norm grupowych i nieumiejętnością bezkonfliktowego rozwiązywania problemów; (5) „zaburzenia myślenia” (*thought problems*), czyli zbiór zachowań stanowiących potencjalnie symptomy zaburzeń psychicznych, np. psychoz, zaburzeń obsesyjno-kompulsywnych i lękowych, zbliżonych do schizotypowego zaburzenia osobowości; zaburzeń obsesyjno-kompulsywnych i psychotycznych); (6) „problemy uwagi” (*attention problems*), obejmujące zespół objawów, który ujawnia się w różnych sytuacjach niezależnie od syndromów ogólnych (eksternalizacyjnych i internalizacyjnych); (7) „zachowania niedostosowane – przestępcze” (*delinquent behavior*), czyli zachowania podlegające ocenie prawnej i niedostosowane (np. wagarowanie, przynależność do grup nieformalnych); (8) „zachowania agresywne” (*aggressive behavior*) związane z różnymi formami agresji skierowanej do ludzi lub/i na przedmioty.

Zaburzenia internalizacyjne (wycofanie, symptomy somatyczne, lęk i depresja) i eksternalizacyjne (zachowania niedostosowane – przestępcze i agresywne) stanowią typologiczne zróżnicowanie zaburzeń psychicznych u dzieci i młodzieży. Pierwszy typ zaburzeń, internalizacyjnych, związany jest z problemami osobowościowymi, zahamowaniem lub zachowaniem lękowym i nadmiernie kontrolowanym. Jak wiemy, nadmierne poczucie kontroli może prowadzić do zbyt głębokiej, neurotycznej internalizacji norm społecznych, co jest podłożem przesadnej ostrożności w nowych i trudnych sytuacjach oraz nieśmiałości w kontaktach interpersonalnych. Dlatego też, pomimo przeciętnych lub ponadprzeciętnych zdolności intelektualnych i specjalnych, osoby te nie osiągają wyników adekwatnych do ich poziomu (np. syndrom nieadekwatnych osiągnięć szkolnych), czując się niedowartościowane. Lęk powoduje też przesadne podporządkowanie się regulaminom, więc osoby takie nie sprawiają innym problemów i zwykle nie są identyfikowane jako zaburzone. Większość symptomów zaburzeń internalizacyjnych wskazuje na postawę bierną, jednak w specyficznych sytuacjach (np. zbyt dużego obciążenia psychicznego o podłożu frustracyjnym) osoby cechuje tendencja do niekontrolowanych „wybuchów”. Budzi to zdziwienie otoczenia, które reaguje wówczas przesadną punitwnością, co powoduje wtórnie jeszcze większe zamknięcie się w sobie i wycofanie osób o tego typu zaburzeniach. Zaburzenia eksternalizacyjne obejmują natomiast problemy z normatywnym zachowaniem, agresją; są to zachowania słabo kontrolowane o charakterze antyspołecznym, opozycyjno-buntowniczym, czyli wykraczające poza przyjęte reguły współżycia społecznego. Wiąże się to z rzutowaniem wewnętrznych problemów doświadczanych przez jednostkę na zewnątrz.

Podstawowe objawy stanowią różne przejawy agresji, przeciwstawianie się i opór wobec otoczenia, impulsywność, destruktywność i antyspołeczność. Ich występowanie w okresie dzieciństwa i adolescencji stanowi ważny predyktor chronicznej przestępczości w życiu dorosłym (Wolańczyk 2002, s. 23–24, 47–48). Osoba niedostosowana nie musi uzyskiwać wysokich wyników w zakresie każdej skali, nie zawsze w sposób jednoznaczny kwalifikowana jest do jednej grupy zaburzeń (internalizacyjnej vs. eksternalizacyjnej). Może przejawiać jednocześnie zaburzenia właściwe dla obu typów (tzw. zaburzenia mieszane, lub niekonsekwencja). Strukturę zaburzeń przystosowawczych w ujęciu Achenbacha przedstawiono poniżej (schemat 1).

Schemat 1. Model diagnozy zaburzeń osób niedostosowanych społecznie

Źródło: za: Achenbach 1985, Wolańczyk 2002.

Pomiar twórczości, traktowanej jako konstrukt złożony wewnętrznie, może być ulokowany w nurcie twórczości efektywnej lub/i twórczości potencjalnej. Pierwszy nurt metodologicznie wiąże się z badaniem wytworów człowieka pod kątem występujących w nich elementów twórczych, natomiast drugi metodologicznie związany jest z badaniem twórczych zdolności czy predyspozycji, a więc np. myślenia twórczego i osobowości twórczej (Szmidt 2013).

Myślenie o postawach twórczych nie jest teoretycznie jednorodne. Przyjęliśmy założenia teoretyczne badań własnych pochodzące z różnych koncepcji, które łączą twórczość z procesami myślenia i cechami osobowości (model holistyczny twórczości). Zakładamy jednocześnie, że identyfikując posiadane przez jednostkę niedostosowaną społecznie potencjały i zasoby (oraz braki w nich), możliwe jest ich wykorzystanie w procesie projektowania postdiagnostycznego, opartego na modelu dobrego życia i resocjalizacji twórczej. Wewnętrzna przemiana, powiązana z planowaniem przebiegu własnego życia, jest bowiem bardzo ważnym

elementem uzasadniania i motywowania jednostki do podjęcia wysiłku zmiany/restrukturyzacji destrukcyjnych zachowań w konstruktywne, pozytywne rozwoju. Holistyczne ujęcie twórczości/kreatywności Klausa K. Urbana i Hansa G. Jellena (1986, s. 163–169; Urban 2003, s. 81–112, 2004, s. 387–397, 2005) wiąże się z jej definiowaniem jako zespołu zdolności intelektualnych i właściwości motywacyjno-osobowościowych. Model kreatywności/twórczości autorów obejmuje sześć komponentów, tzw. predyspozycji do bycia twórczym, stanowiących system funkcjonalny, działający w sposób powiązany. Jego elementami są zmienne indywidualne i środowiskowe, traktowane jako stymulatory lub inhibitory procesu twórczego oraz komponenty twórczości rozumiane jako predyspozycje twórcze. Uogólniając, są to czynniki poznawcze¹, osobowościowe² i środowiskowe³. Podobne modele proponują również inni autorzy, np. wieloskładnikowe modele twórczości Teresy M. Amabile (1983, 1985, 1992, 1996), Hansa J. Eysencka (1995), Roberta J. Sternberga i Todda I. Lubarta (1991, 1995; Sternberg 2003, 2012; por. Charzyńska, Wysocka 2015, 2017). Badania w tym opracowaniu odnoszą się do dwóch pierwszych czynników, tzw. indywidualnych, a więc spostrzegania własnych cech osobowych i sposobu funkcjonowania poznawczego: sfera osobowości (cechy osobowości twórczej i jej korelaty) i sfera poznawczo-intelektualna (myślenie twórcze), które są ze sobą powiązane teoretycznie (zasoby intelektualno-poznawcze są możliwe do wykorzystania wówczas, gdy uruchomione są zasoby osobowościowe), a także metodologicznie, gdyż badano autopercepcję osób niedostosowanych w zakresie posiadania określonych cech (schemat 2)⁴.

.....

¹ Obejmują one: *myślenie dywergencyjne* (płynność, giętkość, oryginalność, elaboracja, wrażliwość na problemy); *kompetencje ogólne* (podstawowa wiedza ogólna – rozumowanie i myślenie logiczne, analiza i synteza, ocenianie, pamięć i szerokość percepcji), *specyficzna wiedza i umiejętności* ważne dla twórczego myślenia i działania.

² Są to następujące cechy: *koncentracja i zaangażowanie w zadanie* (zdolność do koncentracji, wytrwałość, selektywność działania); *specyficzna motywacja* (potrzeba nowości, pęd do wiedzy, ciekawość poznawcza, potrzeba sprawstwa, samoaktualizacji, kontaktowania się z innymi, podejmowania odpowiedzialności, gotowość do zabawy); *otwartość i tolerancja na dwuznaczność* (otwartość na doświadczenia, niekonwencjonalność, gotowość do podejmowania ryzyka, nonkonformizm, odprężenie, humor, transgresyjność, przedsiębiorczość, silne ego, empatia, koncentracja na problemie/temacie, wytrwałość, uporczywość, itp.).

³ Są to specyficzne uwarunkowania i źródła stymulacji twórczej, a także kryteria oceny dzieła twórczego i jego znaczenia.

⁴ Wykorzystano model postaw twórczych charakterystyczny dla młodzieży gimnazjalnej, różniący się w zakresie cech osobowości twórczej od modelu właściwego dla młodzieży starszej. Przyjęto założenie, że osoby niedostosowane społecznie, ze względu na braki w stymulacji rozwojowej oraz opóźnienia szkolne, rozwojowe znajdują się na niższym poziomie niż ich „biologiczni rówieśnicy”. Ostateczną strukturę obu wersji narzędzia (dla młodzieży młodszej i starszej) ustalono na podstawie analiz statystycznych: eksploracyjnej i konfirmacyjnej analizy czynnikowej. Eksploracyjna analiza czynnikowa stanowiła podstawę rewizji zakładanej wstępnie struktury narzędzia (redukcja liczby składowych – podskal kwestionariusza). Skale tworzące składowe myślenia twórczego są takie same w obu wersjach narzędzia (dla gimnazjum i liceum), zaś skale osobowości twórczej nieco się różnią w zakresie 4 podskal (empatia, silne go, nonkonformizm, otwartość). Czynnikowa analiza konfirmacyjna

strzegani jako zagrożenie dla samorealizacji, muszą zostać „okiełznani”, co wiąże się z normalizacją i racjonalizacją własnych zachowań pozanormatywnych, czyli zwrotnym, wtórnym kształtowaniem się przekonań związanych z prawomocnością własnych zachowań (Walters 1990, 2006, 2007; Walters, White 1989). Skutkować to może frustracyjną agresją (Bandura 1991, Berkowitz 1993), brakiem empatii (Baron-Cohen 2014), ale też brakiem zaangażowania i wytrwałości w działaniu, brakiem tendencji transgresyjnych, czy też niepodejmowaniem ryzyka w działaniu, jeśli własne działania uznaje się za nieskuteczne (Siemionow 2016; Stanik 2013; Rode 2013, 2014; Ostafińska-Wysocka 2014, 2016). Może także skutkować kształtowaniem się postaw wycofujących z działania, co związane jest z lękiem przed doświadczaniem porażek i problemami z samooceną. Innymi słowy, możliwe jest powiązanie zaburzeń o charakterze internalizacyjnym i eksternalizacyjnym z działaniem sprawczym (kreatywnym) oraz postawami wobec własnej autokreacji (poczuciem kontroli i skuteczności). Dowodzą tego także modele UROA (*Ułomna Regulacja Osobowości Adolescentów*), czyli dezadaptacyjnych przekonań jednostek asocjalnych Jana M. Stanika (2013), czy koncepcja przestępczego stylu myślenia Glena D. Waltersa (1990, 2006, 2007; por. Rode 2013), w których odnajdujemy charakterystykę osobowościową jednostek niedostosowanych społecznie. Wśród najważniejszych cech osobowości wskazuje się np. zorientowanie na siłę, brak empatii, skrajny egocentryzm, instrumentalizm, roszczeniowość uprawomocnianą poczuciem krzywdy, normalizowanie i brak poczucia odpowiedzialności za działania pozanormatywne, niezdolność do odraczania gratyfikacji, brak wytrwałości, ciągłości i zaangażowania w działania konstruktywne, indolencję poznawczą, impulsywno-dezadaptacyjną reaktywność, ryzykanctwo proaktywne, zorientowanie na korzyść i wyróżnianie się, i in. Cechy te nie wpisują się w nastawienia twórcze, stanowiąc swoiste inhibitory odkrywania i realizowania własnych potencjałów.

Nie dysponujemy, ze względu na przyjęte założenia teoretyczne oraz zastosowane narzędzie do badania osobowości i myślenia twórczego, wynikami badań bezpośrednio potwierdzającymi związek pomiędzy poziomem i typem zaburzeń przystosowawczych a postawami twórczymi. Jednak przyjmując założenie, że osobowość jest systemem przekonań o sobie, relacjach z innymi ludźmi, naturze świata i możliwościach działania w świecie (Wysocka-Ostafińska, 2014), pełniącym funkcje regulacyjne zachowań człowieka, co w pozytywnym wymiarze decyduje o postawach twórczych, można postawić hipotezę, że pośrednio wyznacza (modeluje) także jakość nastawień twórczych osób niedostosowanych społecznie.

Założenia metodologiczne badań własnych

– krótki opis procedury badawczej

Badania przeprowadzono wśród chłopców, przebywających w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych w Małopolsce (4 ośrodki: MOW Mszana Dolna; MOS

Łysa Góra; MOS Kraków; MOW Wielkie Drogi). Badaniami objęto 154 podopiecznych. Ze względu na braki danych w zastosowanych narzędziach do ostatecznej analizy włączono 135 kwestionariuszy (termin badań: maj–czerwiec 2017 r.). Średni wiek badanych wynosił 16 lat i 4 miesiące. Rozpiętość wiekowa wahała się między 12 a 18 rokiem życia (zob. tab. 1). Ich celem było zidentyfikowanie zależności między deklarowanym przez wychowanków postrzeganiem własnej postawy twórczej wyznaczanej przez cechy osobowości i myślenie twórcze (zmienna zależna) a poziomem i typem zaburzeń przystosowawczych (zmienna niezależna). Oznacza to, że główny problem badawczy określało pytanie o znaczenie poziomu typu zaburzeń (internalizacyjne, eksternalizacyjne) dla kształtowania się postaw twórczych wychowanków ośrodków wychowawczych.

Badania o charakterze sondażowym prowadzono z wykorzystaniem dwóch kwestionariuszy: do badania zaburzeń (YSR) Thomasa M. Achenbacha (1990a, b, 1991a, b, c, d, 1993) oraz osobowości i myślenia twórczego (KOMT) Edyty Charzyńskiej i Ewy Wysockiej (Charzyńska, Wysocka 2015, 2017), wersja dla gimnazjum. Arkusz Obserwacyjny Achenbacha, w wersji dla młodzieży (*Youth Self-Report* – YSR) w wieku od 11–18 lat, służy do oceny własnych kompetencji oraz problemów emocjonalno-behawioralnych. Struktura kwestionariusza obejmuje 8 syndromów zaburzeń, zgodnych z założeniami teoretycznymi (klasyfikacja zaburzeń); pozwala także identyfikować ich typ (internalizacyjne, eksternalizacyjne) i ogólny poziom problemów przystosowawczych. Kwestionariusz KOMT służy do diagnozy siedmiu wymiarów osobowości twórczej oraz trzech wymiarów myślenia twórczego. W zakresie osobowości twórczej wyodrębniono: zaangażowanie i wytrwałość, skłonność do ryzyka, przedsiębiorczość, transgresję, silne ego, empatię i wysoką samoocenę; w zakresie myślenia twórczego: myślenie dywergencyjne, myślenie wizualno-transformacyjne i myślenie eksploracyjne. Uzyskany wynik pozwala ocenić ogólny poziom osobowości twórczej i myślenia twórczego oraz poziom 7 wymiarów osobowości twórczej i 3 wymiarów myślenia twórczego. Uzyskane wyniki obejmują deklaracje i przekonania osób badanych, które jednak wynikają z ich doświadczeń uczących (samoświadomość i samowiedza w zakresie cech opisujących osobowość i myślenie twórcze).

W analizie wykorzystano trzy podstawowe metody statystyczne: 1. statystyki opisowe, pozwalające na przedstawienie rozkładów poszczególnych danych (indywidualnie) lub w kontekście drugiej zmiennej (tabele krzyżowe); 2. metody korelacyjne, czyli: χ^2 i korelację Pearsona (r); 3. regresja liniowa wielokrotna, inaczej regresja wielozmiennowa, która pozwala analizować związek większej liczby predyktorów ze zmienną zależną.

Osobowość i myślenie twórcze a typ zaburzeń – wyniki badań własnych

Wyniki statystyk opisowych dla dwóch istotnych zmiennych zależnych, jakie przyjęto w badaniach: osobowości i myślenia twórczego, zestawiono poniżej (tab. 1). Dane wskazują niewielką tendencję progresji w postrzeganiu siebie jako osoby twórczej (wraz z wiekiem), nieco silniej zaznaczającą się w osobowości twórczej, niż w myśleniu twórczym.

Tabela 1. Wiek badanych i rozkład wyników surowych dla osobowości i myślenia twórczego

Wiek	n	%	Osobowość twórcza		Myślenie twórcze	
			M	SD	M	SD
12–14	12	7,7	128,4	47,9	51,1	20,1
15–16	53	34,4	142,7	35,2	52,2	12,9
17–18	79	51,3	142,9	34,2	53,5	14,0
Brak danych	10	6,6	137,0	35,5	51,1	11,5
Razem	154	100	141,2	35,8	52,7	14,1

Źródło: opracowanie własne.

Analiza rozkładu częstości wyników dotyczących myślenia i osobowości twórczej, wyodrębnionych na podstawie norm, potwierdza uzyskany rezultat (tab. 2). Widoczna jest zatem tendencja do silniejszego postrzegania przez osoby niedostosowane społecznie własnych deficytów osobowościowych (cech osoby twórczej) niż deficytów myślenia twórczego, choć w obu przypadkach można potwierdzić tendencję do negatywnego postrzegania własnych potencjałów twórczych (wyniki niskie: osobowość twórcza – 60% i myślenie twórcze – 47,4%).

Tabela 2. Rozkład wyników znormalizowanych zmiennych osobowości i myślenia twórczego

Poziom badanej cechy	Osobowość twórcza		Myślenie twórcze	
	n	%	n	%
Niski	81	60,0	64	47,4
Średni	27	20,0	45	33,3
Wysoki	27	20,0	26	19,3
Ogółem	135	100,0	135	100,0

Źródło: opracowanie własne.

W celu sprawdzenia istotności związku między analizowanymi zmiennymi przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych (χ^2). Uzyskany wynik (zob.

tab. 3) potwierdza istnienie istotnego związku między myśleniem i osobowością twórczą (co jest zgodne z teorią). Siła tego związku jest bardzo duża ($\phi = 0,85$). Ponadto zdecydowanie więcej osób uzyskuje wynik „wysoki vs. wysoki” (i analogicznie: „niski vs. niski”), „niż niski vs. wysoki” lub „wysoki vs. niski” na obu skalach (dodatknie reszty w przypadku zmiennych o tym samym stopniu nasilenia cechy, ujemny w przypadku odwrotności poziomu jednej zmiennej w stosunku do poziomu drugiej zmiennej). Zależność między wzrostem lub spadkiem jednej cechy względem drugiej podkreśla analiza korelacji Pearsona ($r = 0,9$) (zob. tab. 6). Korelacja ta jest bardzo silna.

Tabela 3. Rozkład częstości dla zmiennych: osobowość i myślenie twórcze – wyniki znormalizowane

		Osobowość			Ogółem
		niski	średni	wysoki	
Myślenie	niski	58 (43,0%)	5 (3,7%)	1 (0,7%)	64 (47,4%)
	średni	23 (17,0%)	17 (12,6%)	5 (3,7%)	45 (33,3%)
	wysoki	0 (0,0%)	5 (3,7%)	21 (15,6%)	26 (19,3%)
Ogółem		81 (60,0%)	27 (20,0%)	27 (20,0%)	135 (100,0%)

$\chi^2 = 98,73$ $df(4)$ $p < 0,000$ $\phi = 0,85$

Źródło: opracowanie własne.

Poniżej (tab. 4) zestawiono wyniki dla zmiennej zależnej *myślenie twórcze* w kontekście poziomu typu zaburzonego zachowania (internalizacyjnego i eksternalizacyjnego). Warto zwrócić uwagę na tzw. dwa bieguny tabeli krzyżowej, czyli wynik „niski vs. niski” i „wysoki vs. wysoki”. W polu wyników „niski vs. niski” jest dwa razy więcej osób przejawiających zaburzenia internalizacyjne niż eksternalizacyjne, zaś wyników „wysoki vs. wysoki” jest dwa razy mniej niż u osób o zaburzeniach eksternalizacyjnych.

Tabela 4. Myślenie twórcze a poziom zaburzeń internalizacyjnych i eksternalizacyjnych – rozkład krzyżowy

		Poziom typu zaburzonego zachowania					
		niski		średni		wysoki	
		Internalizacja	Eksternalizacja	Internalizacja	Eksternalizacja	Internalizacja	Eksternalizacja
Myślenie	niski	32,1%	18,5%	4,5%	8,1%	11,2%	20,7%
	średni	23,1%	13,3%	3,7%	8,1%	6,0%	11,9%
	wysoki	10,4%	6,7%	3,0%	0,7%	6,0%	11,9%
Ogółem		65,7%	38,5%	11,2%	17,0%	23,1%	44,4%

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku zmiennej *osobowość twórcza* zależność ta nadal występuje, ale dla wyniku „niski vs. niski” nie jest już tak strukturalnie proporcjonalna (tab. 5).

Tabela 5. Osobowość twórcza a poziom zaburzeń internalizacyjnych i eksternalizacyjnych – rozkład krzyżowy

		Poziom typu zaburzonego zachowania					
		niski		średni		wysoki	
		Internalizacja	Eksternalizacja	Internalizacja	Eksternalizacja	Internalizacja	Eksternalizacja
Osobowość	niski	38,8%	26,7%	6,7%	9,6%	14,2%	23,7%
	średni	14,9%	5,2%	1,5%	5,2%	3,7%	9,6%
	wysoki	11,9%	6,7%	3,0%	2,2%	5,2%	11,1%
Ogółem		65,7%	38,5%	11,2%	17,0%	23,1%	44,4%

Źródło: opracowanie własne.

Istnienie korelacji pozwala na dalsze kroki eksploracji danych poprzez próbę budowania modeli regresji. W tabeli 6 zestawiono wyniki macierzy korelacji 3 zmiennych. Wszystkie korelacje są istotne statystycznie. Pomiedzy ogólnym wynikiem zaburzonego zachowania a myśleniem i osobowością twórczą korelacja występuje na poziomie ($r = 0,2$). Wprawdzie jest to korelacja słaba – ale istotna statystycznie.

Tabela 6. Macierz korelacji 3 zmiennych: poziom zaburzeń w zachowaniu, osobowość i myślenie twórcze

	(1)	(2)
(1) zaburzenie zachowania (total)		
(2) Myślenie	,211*	
(3) Osobowość	,204*	,893**

Korelacja istotna na poziomie: * 0.05 (dwustronnie), ** 0.01 (dwustronnie)

W kolejnych krokach wykonano analizę regresji dla zmiennych zależnych: osobowości i myślenia twórczego. Analizy te wykonano oddzielnie dla kolejnych grup predyktorów w zależności od skal budujących dany typ zaburzonego zachowania.

Modele regresji. Przeprowadzona analiza regresji (tab. 7), w której predyktorami były skale budujące wymiar *zaburzeń internalizacyjnych* i *wiek* ze zmienną zależną *osobowość twórcza*, pozwala potwierdzić istotność dwóch predyktorów. Jednym z nich są *skargi somatyczne* ($\beta = -0,23$; $p < 0,05$), uzyskane parametry

wskazują, że im bardziej twórcza osobowość, tym mniej zgłaszanych skarg somatycznych. Drugim istotnym predyktorem jest *wycofanie* ($\beta = 0,26$; $p < 0,05$). Współczynnik standaryzowany β wskazuje, że im bardziej wycofana osoba, tym bardziej twórcza jest jej osobowość. Zatem im bardziej jest wycofana i mniej skarg somatycznych zgłasza jednostka, tym wyższy jest poziom osobowości twórczej. Zaproponowany model okazał się dobrze dopasowany do danych i wyjaśnia 10% zmiennej zależnej.

W przypadku drugiej zmiennej zależnej, *myślenia twórczego*, istotnym statystycznie predyktorem były *skargi somatyczne* ($\beta = -0,26$; $p < 0,05$): im bardziej twórcze myślenie, tym mniej jest zgłaszanych skarg somatycznych przez osoby przejawiające zaburzone zachowanie. W trakcie analizy odnotowano także wynik z tzw. tendencją istotności dla zmiennej lęk i depresja. Nie można interpretować, że zmienna ta istotnie wyjaśnia model, ale warto w przyszłości projektować badania, by zwrócić na nią uwagę w grupie osób niedostosowanych. Zaproponowany model okazał się dopasowany do danych i wyjaśnia blisko 12% zmiennej zależnej.

Tabela 7. Podsumowanie modelu regresji wielozmiennej dla predyktorów: skargi somatyczne, wycofanie, lęk i depresja, wiek a osobowość i myślenie twórcze

Predyktory	Osobowość twórcza			Myślenie twórcze		
	B	SE B		B	SE B	β
Skargi somatyczne	-2,981	1,367	-0,229*	-1,34	0,527	-0,265*
Wycofanie	3,313	1,543	0,264*	1,198	0,595	0,245
Lęk i depresja	1,271	1,12	0,150	0,693	0,431	0,725**
Wiek	0,33	0,842	0,033	0,04	0,324	0,010
R ²	0,103			0,118		
F	4,063*			4,762*		

* wynik istotny $p < 0,05$; ** tendencja istotności ($p = 0,078$).

Kolejny model regresji (tab. 8) obejmował predyktory budujące wymiar *zaburzeń eksternalizacyjnych* (zachowania niedostosowane, agresywność) i *wiek*, zaś zmienną zależną była *osobowość twórcza*. Na podstawie współczynnika regresji stwierdzono, że istotnym predyktorem twórczej osobowości jest agresywność ($\beta = 0,325$, $p < 0,05$). Współczynnik ten pozwala wnioskować, że im wyższe zaburzenia agresywne, tym bardziej twórcza osobowość. Pozostałe predyktory okazały się być nieistotne statystyczne. Generalnie, zaproponowany model wyjaśnia 9% wariancji zmiennej zależnej ($R^2 = 0,89$). W przypadku drugiej zmiennej zależnej, czyli *myślenia twórczego* – przy takim samym układzie predyktorów – również *zaburzenia agresywne* są istotną zmienną wyjaśniającą myślenie twórcze ($\beta = 0,362$, $p < 0,05$). Im więcej zaburzeń agresywnych, tym bardziej twórcze myśle-

nie. Wartość beta można zinterpretować jako zależność umiarkowaną (przekroczyła znacznie 0,2, ale nie 0,4). Zaproponowany model wyjaśnia 8% wariacji zmiennej zależnej. Warto też zwrócić uwagę na predyktor jakim są zachowania niedostosowane. Pomimo, że jego istotność przekroczyła wartość 0,05, zmienna ta znalazła się w tzw. tendencji statystycznej. Inny układ danych i większa próba badawcza, mogłyby spowodować, że zmienna ta okazałaby się istotnym predyktorem postaw twórczych. Uzyskane wyniki wskazują, że *beta* ma wartość ujemną, co oznacza, że im mniej są nasilone zachowania niedostosowane, tym wyższy jest poziom twórczego myślenia.

Tabela 8. Podsumowanie modelu regresji wielozmiennej dla predyktorów: zachowanie niedostosowane, agresywność, wiek a osobowość i myślenie twórcze

	Osobowość twórcza			Myślenie twórcze		
	B	SE B	β	B	SE B	β
Zachowania niedostosowane	-0,463	0,937	-0,053	-0,46	0,365	-0,212**
Zaburzenia agresywne	2,046	0,678	0,325*	0,886	0,264	0,362*
wiek	0,939	0,816	0,093	0,319	0,318	0,081
R2	0,89			0,085		
F	4,634			4,452		

* wynik istotny $p < 0,05$; ** tendencja istotności ($p = 0,061$).

Dyskusja wyników

Przedstawiony wycinek szerszej zakrojonych badań, dotyczących funkcjonowania młodzieży niedostosowanej społecznie, miał na celu odkrycie i wskazanie takich cech ich sposobu postrzegania siebie, które uzasadniają zmianę perspektywy myślenia o resocjalizacji w kierunku jej pozytywnej wersji, powiązanej z resocjalizacją twórczą. Analiza wyników potwierdziła kilka istotnych tendencji w postrzeganiu siebie przez osoby ze zdiagnozowanym niedostosowaniem społecznym jako osób twórczych (w zakresie cech osobowych i myślenia twórczego). Warto na wstępie zaznaczyć, iż myślenie twórcze stanowi warunek konieczny posiadanych potencjałów, zaś cechy osobowości twórczej warunkują możliwości ich rozwijania.

Wyniki wstępnej analizy opisowej wskazują niewielką tendencję do progresji w postrzeganiu siebie jako osoby twórczej warunkowaną wiekiem badanych, co stanowi z jednej strony wynik oczywisty, związany z naturalnym rozwojem, także samoświadomości, ale może to także wskazywać na dokonujący się postęp w resocjalizacji (wewnętrzna przemiana), warunkowany podejmowanymi oddzia-

ływaniami resocjalizującymi. Nieco silniej zaznacza się ta tendencja w rozwoju osobowości twórczej, niż w rozwoju myślenia twórczego, co zdaje się potwierdzać tezę o postępie wewnętrznej przemiany, która dokonuje się głównie w sferze osobowości obejmującej takie cechy jak: zaangażowanie i wytrwałość w działaniu, empatia, transgresja, silne ego, przedsiębiorczość, samoocena, skłonność do ryzyka (zastępująca negatywną jej wersję, czyli ryzykanctwo). Jednakże nie oznacza to, że postrzeganie własnych potencjałów przez osoby niedostosowane społecznie jest prawidłowe, gdyż wyniki znormalizowane wskazują na wyraźne deficyty w tym zakresie, które mogą (choć nie muszą) być rezultatem społecznego naznaczania i negatywnych doświadczeń, czyli niestymulujących warunków rozwoju dostępnych dla osób o zaburzonych zachowaniach. Przy czym zachowany jest tu kierunek do silniejszego postrzegania własnych deficytów osobowościowych (cech osoby twórczej), niż deficytów myślenia twórczego, co także wydaje się naturalne, gdyż w charakterystyce osób niedostosowanych społecznie podkreśla się (i zapewne naznacza) głównie deficyty osobowościowe w zakresie badanych cech (Walters 1990, 2006, 2007; Walters, White 1989). Co prawda, analiza powiązań między osobowością a myśleniem twórczym wykazuje bardzo silną pozytywną korelację między obu zmiennymi, jednak wyniki znormalizowane wskazują, że postrzeganie przez osoby niedostosowane własnych twórczych cech osobowych jest bardziej deficytowe niż postrzeganie cech własnego myślenia twórczego.

Warto także odnieść się do wyników obrazujących funkcjonowanie osób o zróżnicowanych typologicznie zaburzeniach: internalizacyjnych vs. eksternalizacyjnych. Okazało się, że *myślenie twórcze* znacznie silniej niż *osobowość twórcza* są warunkowane typem zaburzeń. Postrzeganie siebie jako jednostki o podstawowych możliwościach twórczych (*myślenie*) jest zdecydowanie bardziej deficytowe u osób o zaburzeniach internalizacyjnych niż eksternalizacyjnych. Można założyć, że u osób o bardziej zaawansowanych symptomach zaburzeń w zachowaniu, czyli związanych z niedostatkiem kontroli zachowania (zaburzenia eksternalizacyjne traktuje się jako wskazujące na bardziej zaawansowane symptomy niedostosowania społecznego; Urban 2012), występuje obronne postrzeganie siebie w kategoriach bardziej pozytywnych. Może to być wynik autonomizacji tożsamości dewiantywnej skutkującej identyfikacją z cechami, które społecznie są naznaczane jako złe. Jak potwierdzono także w badaniach autorek (Wysocka, Ostafińska-Molik 2016), poziom zaburzeń przystosowawczych warunkuje zmiany w postrzeganiu samego siebie u osób niedostosowanych społecznie, czyli polaryzację samooceny w kierunku kształtowania się obronnej pozytywnej samooceny (*I am the best!*). Podobnie kierunkowo, choć w mniejszym stopniu, zaznacza się ta tendencja w zakresie postrzegania własnej *osobowości twórczej* przez osoby zdiagnozowane jako społecznie niedostosowane. Słabsze warunkowanie pozytywnej samooceny cech *osobowości twórczej* typologicznym zróżnicowaniem zaburzeń można z kolei wyjaśnić społecznym naznaczeniem osób o zaburzeniach eksternalizacyjnych jako „bardziej złych” (zachowania internalizacyjne często nie są społecznie traktowane

jako zaburzone), co zapewne utrudnia włączenie się obronnej pozytywnej auto-identyfikacji u osób z zaburzeniami eksternalizacyjnymi.

Przeprowadzona analiza regresji potwierdza uzyskany wynik w tym sensie, że wskazuje istotne wewnętrzne predyktory postrzegania siebie jako osób twórczych przez jednostki niedostosowane społecznie. W odniesieniu do *zaburzeń internalizacyjnych* (w połączeniu z *wiekiem*) postrzeganie cech *osobowości twórczej* wyznaczone jest, choć odmiennie kierunkowo: *skargami somatycznymi* (im bardziej twórcza osobowość, tym mniej zgłaszanych skarg somatycznych) i *wycofaniem* (im bardziej wycofana osoba, tym bardziej twórcza jest jej osobowość). Zatem im większe wycofanie i mniej skarg somatycznych zgłasza jednostka, tym częściej postrzega siebie jako osobę twórczą. W odniesieniu do *myślenia twórczego*, istotnym statystycznie predyktorem okazały się również *skargi somatyczne* (im bardziej twórcze myślenie, tym mniej zgłaszanych skarg somatycznych), a także (choć jedynie z tendencją istotności) *lęk i depresja* (im bardziej lękowo i depresyjnie nastawiona osoba, tym mniej postrzega siebie jako myślącą twórczo). Model tych zależności zgodny jest z koncepcją traktowania twórczości jako sposobu kompensacji zaburzeń (model konfliktowy; Koziński 1987), co podkreślał Zygmunta Freud, wskazując, że źródłem twórczości są niezaspokojone potrzeby, frustracje, lęki i niepokoje, które przez aktywność twórczą jednostka próbuje kompensować. Podobnie wyjaśnia podłoże twórczości i postrzeganie siebie jako jednostki twórczej model twórczości reaktywnej Thomasa Heinzena (1994). Polega ona na unikaniu, zaś uaktywnia się, gdy w otoczeniu pojawiają się bodźce zagrażające poczuciu własnej wartości, przy czym motywowana jest karą lub życiowym niepowodzeniem i powiązana z negatywnymi emocjami, głównie lękiem. W odniesieniu do *zaburzeń eksternalizacyjnych* (w powiązaniu z *wiekiem*), zarówno w kontekście postrzegania *osobowości twórczej*, jak i *myślenia twórczego* istotnym ich predyktorem okazała się *agresywność* (im wyższy poziom zaburzeń agresywnych, tym bardziej twórcza osobowość i myślenie twórcze). Można zaryzykować twierdzenie, że również obronnie, choć w określony sposób, postrzeganie siebie jako jednostki twórczej wyjaśnia w tym wypadku humanistyczny model spełnienia (Koziński 1987) lub model twórczości proaktywnej (Heinzen 1994). Zakłada się w nich, że twórczość jest wypadkową odkrywania własnych potencjałów służących samorealizacji, która może być ograniczana zewnętrznymi warunkami; jest ukierunkowana na obiekt, motywowana wewnętrznie i powiązana z pozytywnymi emocjami. W sytuacji ograniczenia możliwości samorealizacyjnych osób niedostosowanych społecznie, to właśnie agresywność jako pochodna chęci sprawowania kontroli nad aktywnością służącą samorealizacji, może stanowić paradoksalnie czynnik postrzegania siebie („mimo wszystko”, czyli mimo zewnętrznych naznaczeń i ograniczeń) jako jednostkę zdolną, twórczą, pozytywnie oceniającą swoje atrybuty twórcze (Wysocka, Ostafińska-Molik 2016).

Uzyskane wyniki wskazują pośrednio mechanizmy autokreacji, dowodząc, że postrzeganie siebie jako jednostki twórczej jest złożonym i wewnętrznie skomplikowanym czynnikiem dokonywania się wewnętrznej przemiany traktowanej jako

cel w resocjalizacji, szczególnie resocjalizacji twórczej, opartej na idei kreacji, a nie eliminacji. Warto niewątpliwie te mechanizmy poddać naukowej refleksji w sposób bardziej pogłębiony, niż uczyniły to autorki, traktujące przeprowadzone badania jako wstępną refleksję w przedmiotowym obszarze, uzasadniającą podejmowanie szerzej zakrojonych badań nad mechanizmami autokreacji czy wewnętrznej przemiany osób ze zdiagnozowanym niedostosowaniem społecznym.

Refleksja końcowa i praktyczne rekomendacje

Bazowanie w diagnozie i pracy resocjalizacyjnej na potencjałach jednostki (model dobrego życia, resocjalizacja twórcza oparta na idei autokreacji), jak wspominałyśmy już wcześniej, jest ważne dla procesu planowania własnego rozwoju przez osobę niedostosowaną społecznie oraz procesu budowania podmiotowej relacji wychowawczej, zastępującej postawę restrykcyjną, dyrektywną, narzucającą gotowe, narzucone z zewnątrz i społecznie uprawomocnione rozwiązania (model ryzyka, terapia oparta na idei eliminacji). Diagnoza potencjałów daje takie możliwości niejako „mimoходом”, bo działanie oparte na mocnych stronach jednostki (odkrywanych przez nią) z pewnością jest dla wychowanka łatwiejsze do zaakceptowania, stąd ogranicza reagowanie oporem i możliwość występowania jedynie pozornych (zewnętrznych) zmian, warunkowanych przez instytucję zewnętrznie sprawowanej kontroli społecznej. Wymóg respektowania i odnoszenia się do potencjałów kreacyjnych jednostki niedostosowanej społecznie stanowi z pewnością wyzwanie dla pedagoga resocjalizacyjnego, gdyż uprawomocnione modelem ryzyka restrykcyjne postawy wobec osób z problemami przystosowawczymi są z pewnością łatwiejsze i traktowane jako uzasadnione zagrożeniami jakie zachowania niedostosowane stanowią dla otoczenia społecznego. Oczywiście wydaje się twierdzenie, że nurt pozytywnego myślenia o człowieku (idee psychotransgresjonizmu i psychologii pozytywnej) wyznacza konieczny kierunek zmian także w pedagogice resocjalizacyjnej. Niestety wciąż jednak widoczny jest opór w zmianie filozofii myślenia o jednostce nieprzystosowanej społecznie w kierunku pozytywnym, ze względu na dewiacyjne i szkodliwe dla społeczeństwa przejawy jej zachowań. Analizując jednak „sens działania resocjalizującego” w kategoriach jego skuteczności i efektywności, warunkowanej konkretnymi, metodycznie mniej lub bardziej uzasadnionymi działaniami, musimy „myśleć pozytywnie”. W podejściu patogenezy skuteczną realizacją celu resocjalizacji jakim jest wewnętrzna przemiana jednostki niedostosowanej, nie jest możliwa. Niewątpliwym deficytem tego podejścia jest brak określenia tego, co nadaje ludzkiemu życiu sens, a jest nim zawsze realizacja własnych potencjałów, które trzeba odkryć. Pozornie jedynie celem może być eliminacja deficytów, bo musi to być odbierane przez wychowanka jako działanie nie służące jemu samemu, a społeczeństwu, które należy przed nim chronić. Nie może to wzbudzić „wewnętrznej motywacji do wewnętrznej zmiany”.

Wiemy, że pedagogika resocjalizacyjna, jako swoista dziedzina nauki i praktyki, jest szczególnie „podatna” na odnośnienie się w swych założeniach teoretycznych do „negatywnej wizji człowieka” (i jego rozwoju), co uprawomocnia wąsko rozumiane „dobro społeczne”. Rezultatem tego jest niewątpliwie ograniczenie możliwości wsparcia rozwoju i jego zakresu, gdyż to, co zwykle „proponujemy” osobom niedostosowanym społecznie, wynika z „idei eliminacji/redukcji” deficytów rozwojowych i ich przyczyn (działania semiotropowe i etiotropowe), nie dając w zamian niczego, co mogłoby być dla jednostki nieprzystosowanej atrakcyjne, więc wzbudzające wewnętrzną motywację do zmiany (działania ergotropowe).

I choć niewątpliwie podejście pozytywne w resocjalizacji (diagnoza pozytywna i bazująca na niej resocjalizacja twórcza) jest teoretycznie, empirycznie i metodycznie dobrze ugruntowane, wciąż w praktycznych działaniach resocjalizacyjnych widoczny jest deficyt działań ukierunkowanych na „pozytywną reakcję” (działania ergotropowe), rozwijane w pełni w koncepcji resocjalizacji twórczej, zaproponowanej przez Marka Konopczyńskiego (1996, 2006a, b, 2007, 2014a, b). Szczególnie silnie ujawnia się to w aspekcie diagnozy dla potrzeb resocjalizacji, w metodyce działań resocjalizujących podejście kreatywne stosowane jest częściej, jednak niejako „na oślep”, bo nie bazuje na rzetelnie dokonanej diagnozie potencjałów i diagnozie ograniczeń/inhibitorów ich realizowania. Nie można więc zaprzeczyć, że podejście to jest niedostatecznie wykorzystywane w systemowych rozwiązaniach.

„Działanie pozytywne” jest z pewnością trudniejsze, gdyż jest działaniem „nie wprost”, w którym osiąga się cele resocjalizacji w sposób okrężny, pobudzając do rozwoju, który wtórnie stanowi podstawę i mechanizm eliminacji funkcjonalności zaburzonych zachowań. Ponadto wymaga od wychowawców większej otwartości umysłu, wyższego poziomu tolerancji, większej empatii i lepszego rozumienia istoty problemów drugiego człowieka, a także indywidualnego podejścia do źródeł i mechanizmów zaburzeń procesu „stawania się”. Wymaga także całościowego i kompleksowego podejścia do działania, które zmierza do rekonstrukcji „ja” (tożsamości dewiantyjnej), a nie schematyzowania osobowości i sytuacji życiowej jednostek niedostosowanych społecznie oraz uniwersalizowania metod działania funkcjonalnie podporządkowanych zasadzie ochrony dobra społecznego, nie zaś dobra jednostki z problemami przystosowawczymi. Nie ulega więc wątpliwości, że podejście pozytywne jest koniecznością w konstruowaniu podstaw teoretycznych i metodycznych skutecznej resocjalizacji.

Jeśli resocjalizację będziemy traktować jako proces włączania jednostki niedostosowanej społecznie w tzw. kulturę obowiązującą, proponującą i wymagającą spełniania określonych standardów, a jednocześnie nie zapewnimy jej warunków do spełniania tych oczekiwań, które muszą być pochodną jej potencjałów, by w społeczeństwie znalazła swoją przestrzeń rozwoju w sposób pozytywny (strategie konstruktywne), i jednocześnie w atrakcyjnym dla siebie kierunku (realizacja własnych, odkrytych potencjałów), zapewne resocjalizacja nie zmieni swego ob-

licza i nie stanie się bardziej skuteczna. Znaczenie zmiany podejścia do procesu resocjalizacji – z negatywnego w kierunku pozytywnym – dobrze odzwierciedla ją słowa Józefa Kozińskiego, przytaczającego wypowiedź lekarza komentującego różnicę w efektywności leczenia warunkowaną wyjściowym nastawieniem do natury i kierunku działania wspomagającego pokonywanie problemów: *Stosowaliśmy te same leki: etoposide, platinol, oncovin i hydroxyurea. W skrócie nazwałś je EPOH. Tymczasem ja powiedziałem pacjentom, że daję im HOPE (nadzieja). To prawdopodobnie zwiększyło szanse powodzenia...* (Koziński 2006, s. 11).

Abstract: **Personality and creative thinking of socially maladjusted people in the context of creative social rehabilitation**

The article deals with the important issue of creative thinking and creative personality of people (boys) with behavioral disorders. The research was conducted in Youth Educational Centers located in one of the southern Polish voivodeships. The sample studied were boys aged 12–18 years (N = 135). What is important is that the research takes into account the perspective of the perception of disturbed behavior by young people themselves in the context of creative thinking and creative personality. The procedure of self-report tools was applied: The Youth Self-Report (YSR) by Th. M. Achenbach and the Questionnaire of Personality and Creative Thinking (Kwestionariusz Osobowości i Myślenia Twórczego – KOMT) by E. Charzyńska and E. Wysocka. The statistical procedures applied are descriptive statistics, correlations and linear (multiple) regression. The results of regression analysis indicate the importance of the type of disorders (internalizing, externalizing) for the self-image of socially maladjusted youth (in terms of creative personality traits and creative thinking).

Keywords: Creative thinking; creative personality, behavioral disorders, perception of one's behavior, youth.

Bibliografia

- [1] Achenbach T.M., 1982, *Developmental psychopathology*, NJ: Wiley, New York.
- [2] Achenbach T.M., 1985, *Assessment and taxonomy of child and adolescent psychopathology*, CA: Sage, Newbury Park.
- [3] Achenbach T.M., 1990a, *Young Adult Behavior Checklist*, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry, Burlington.
- [4] Achenbach T.M., 1990b, *Young Adult Self-Report*, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry, Burlington.
- [5] Achenbach T.M., 1991a, *Integrative guide for the 1991-CBCL/4-18, YSR, and TRF Profiles*, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry, Burlington.
- [6] Achenbach T.M., 1991b, *Manual for the Child Behavior Checklist/4-18 and 1991 Profile*, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry, Burlington.
- [7] Achenbach T.M., 1991c, *Manual for the Teacher's Form and 1991 Profile*, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry, Burlington.
- [8] Achenbach T.M., 1991d, *Manual for the Youth Self-Report and 1991 Profile*, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry, Burlington.

- [9] Achenbach T.M., 1993, *Empirically based taxonomy: How to use syndromes and profile types derived from the CBCL/4-18 and YSR*, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry, Burlington.
- [10] Achenbach T.M., Edelbrock C.S., 1978, *The classification of child psychopathology: a review and analysis of empirical efforts*, „Psychological Bulletin”, 85, s. 1275–1301.
- [11] Amabile T.M., 1983, *The social psychology of creativity: a componential conceptualization*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 45, 357–376.
- [12] Amabile T.M., 1985, *Motivation and creativity: effects of motivational orientation on creative writers*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 48, 393–399.
- [13] Amabile T.M., 1992, *Growing up creative: nurturing a lifetime of creativity*, The Creative Education Foundation Press, Buffalo, NY.
- [14] Amabile T.M., 1996, *Creativity in context. Update to the social psychology of creativity*, Westview Press, Boulder.
- [15] Bandura A., 1991, *Social-cognitive theory of moral thought and action*, [w:] *Handbook of moral behavior and development*, t. 1. (red) W.M. Kurtines, J. L. Gewirtz, Erlbaum, Hillsdale, NJ, s. 45–103.
- [16] Baron-Cohen S., 2014, *Teoria zła. O empatii i genezie okrucieństwa*, tłum. A. Nowak, Smak Słowa, Sopot.
- [17] Berkowitz L., 1993, *Aggression: its causes, consequences, and control*, McGraw-Hill, New York.
- [18] Charzyńska E., Wysocka E., 2015, *Kwestionariusz Osobowości i Myślenia Twórczego (KOMT). Podręcznik testu – książka użytkownika (wersje dla uczniów gimnazjum i liceum)*, Fundacja Pomocy Osobom Niepełnosprawnym, Katowice.
- [19] Charzyńska E., Wysocka E., 2017, *Doskonalenie kompetencji diagnostycznych doradcy zawodowego – konstrukcja Skali Zdolności Specjalnych (SZS) oraz Kwestionariusza Osobowości i Myślenia Twórczego (KOMT)*, [w:] *Doradca zawodowy na drodze do profesjonalizmu – oczekiwania a rzeczywistość*, (red.) J. Bluszczyk, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa, s. 147–167.
- [20] Dyrda B., 2012, *Edukacyjne wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: studium społeczno-pedagogiczne*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [21] Eysenck H.J., 1995, *Creativity as a product of intelligence and personality*, [w:] *International handbook of human intelligence*, (red.) D.H. Saklofske, M. Zeidner, Plenum Press, New York, s. 231–247.
- [22] Heinzen T., 1994, *Situational affect: proactive and reactive creativity*, [w:] *Creativity and affect*, (red.) M.P. Shaw, M.A. Runco, Ablex Publishing Corporation, Nordwood, s. 127–146.
- [23] Konopczyński M., 1996, *Twórcza resocjalizacja: wybrane metody pomocy dzieciom i młodzieży*, Edicions Spotkania, Warszawa.
- [24] Konopczyński M., 2006a, *Metody twórczej resocjalizacji: teoria i praktyka wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Pedagogium, Warszawa.
- [25] Konopczyński M., 2006b, *Teoretyczne podstawy metodyki oddziaływań resocjalizacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [26] Konopczyński M., 2007, *Metody Twórczej Resocjalizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [27] Konopczyński M., 2013, *Kryzys resocjalizacji, czy(li) sukces działań pozornych: refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*, Pedagogium, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, Warszawa.

- [28] Konopczyński M., 2014a, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [29] Konopczyński M., 2014b, *Twórcza resocjalizacja: zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, „Resocjalizacja Polska”, nr 7, s. 13–28.
- [30] Kozielecki J., 1995, *Koniec wieku nieodpowiedzialności*, Jacek Santorski & Co., Warszawa.
- [31] Kozielecki J., 1987, *Koncepcja transgresyjna człowieka*, PWN, Warszawa.
- [32] Opora R., 2009, *Ewolucja niedostosowania społecznego jako rezultat zmian w zakresie odporności psychicznej i zniekształceń poznawczych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- [33] Opora R., 2015, *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [34] Rode M., 2013, *Style myślenia przestępczego. Podstawy teoretyczne i diagnostyczne*, Difin, Warszawa.
- [35] Rode M., 2014, *Czynniki ryzyka stylów myślenia przestępczego nieletnich*, „Forum Psychologiczne”, t. 19, nr 2, s. 258–274.
- [36] Siemionow J., 2016, *Zmiana przekonań utrudniających adaptację społeczną u wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego*, Difin, Warszawa.
- [37] Siemionow J., Jurek P., 2016, *Psychometryczne opracowanie Skali Przekonań Utrudniających Adaptację Społeczną Młodzieży*, „Forum Psychologiczne”, t. 21, nr 1, s. 123–144.
- [38] Stanik J.M., 2013, *Psychologia sądowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [39] Sternberg R.J., 2003, *Creative thinking in the classroom*, „Scandinavian Journal of Educational Research”, 47(3), 325–338.
- [40] Sternberg R.J., 2012, *The assessment of creativity: an investment-based approach*, „Creativity Research Journal”, 24(1), s. 3–12.
- [41] Sternberg R.J., Lubart T.I., 1991, *An investment theory of creativity and its development*, „Human Development”, 34, 1–31.
- [42] Sternberg R.J., Lubart T.I., 1995, *Defying the Crowd: Cultivating Creativity in a Culture of Conformity*, Free Press, New York.
- [43] Szmidt K.J., 2013a, *Pedagogika twórczości*, GWP, Sopot.
- [44] Urban B., 2012, *Agresja młodzieży i odrzucenie rówieśnicze*, WN PWN, Warszawa.
- [45] Urban K.K., 2003, *Toward a componential model of creativity*, [w:] *Creative Intelligence. Toward Theoretic Integration*, (red.) D. Ambros, L.M. Cohen, A.J. Tennenbaum, Hampton Press Inc., Cresskill, s. 81–112.
- [46] Urban K.K., 2004, *Assessing Creativity: The Test for Creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP): the concept, application, evaluation, and international studies*, „Psychology Science”, 46(3), s. 387–397.
- [47] Urban K.K., 2005, *Assessing creativity: The Test for Creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP)*, „International Education Journal”, 6(2), s. 272–280.
- [48] Urban K.K., Jellen H.G., 1986, *Assessing creative potential via drawing production: The Test for Creative Thinking-Drawing Production (TCT-DP)*, [w:] *Giftedness: A Continuing Worldwide Challenge*, (red.) A.J. Cropley, K.K. Urban, H. Wagner, W.H. Wierczkowski, Trillium Press, s. 163–169, New York.
- [49] Walters G.D., 1990, *The Criminal Lifestyle. Patterns of serious criminal conduct*, Sage Publications, Newbury Park–London–New Delhi.
- [50] Walters G.D., 2006, *Appraising, researching and conceptualizing criminal thinking: a personal view*, „Criminal Behaviour and Mental Health”, 16, s. 87–99.

- [51] Walters G.D., 2007, *Brief report correlations between the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and World-View Rating Scale in male federal prisoners*, „Criminal Behaviour and Mental Health”, 17, s. 184–188.
- [52] Walters G.D., White T.W., 1989, *The thinking criminal: a cognitive model of lifestyle criminality*, „Criminal Justice Research Bulletin”, 4(4), s. 1–10.
- [53] Ward T., Maruna S., 2007, *Rehabilitation: beyond the risk paradigm*, University Press, London–New York.
- [54] Ward T., Stewart C., 2003, *Criminogenic needs and human needs: a theoretical model*, „Psychology, Crime and Law”, June, t. 9(2), s. 125–143.
- [55] Wolańczyk T., 2002, *Zaburzenia emocjonalne i behawioralne u dzieci i młodzieży szkolnej w Polsce*, AM, Warszawa.
- [56] Wysocka E., 2015, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- [57] Wysocka E., 2016, *Diagnoza pozytywna w działaniach pedagoga jako przykład „dobrych praktyk” w pracy z młodzieżą – propozycje narzędzi diagnostycznych*. „*Journal of Modern Science*”, October–December, 4(31), s. 37–61.
- [58] Wysocka E., 2019, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Warsztat diagnostyczny pedagoga praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- [59] Wysocka E., Ostafińska-Molik B., 2014, *Nastawienia życiowe młodzieży niedostosowanej społecznie i prawidłowo przystosowanej – analiza porównawcza*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa”, 1(22), s. 233–254.
- [60] Wysocka E., Ostafińska-Molik B., 2016, *„Podobnie niedostosowani a mimo to różni”. Polaryzacje samooceny w grupie wychowanków Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych i Socjoterapeutycznych*, „*Studia Edukacyjne*”, 39, s. 307–329.